

ADAM BAJORSKI MSF
Lublin

LITURGIA EUCHARYSTYCZNA *ŚWIĘTO ŻYCIA* Z LIMY ZE SZCZEGÓLNYM UWZGLĘDNIENIEM EPIKLEZY

Kiedy po raz pierwszy celebrowano tę Liturgię, uczestnicy orzekli zgodnym głosem: Oto mamy eucharystyczną celebrację, którą mogą zaakceptować wszystkie odłamy chrześcijaństwa. Po pierwszych, bardzo pochlebnych recenzjach nie dokonała się jednak jej recepcja w takim stopniu, jakby się to mogło wydawać na podstawie entuzjastycznego przyjęcia. W Kościele katolickim nie odbyła się rzeczowa dyskusja na jej temat. Mam na myśli dyskusję o ewentualnej recepcji Modlitwy Eucharystycznej, jako jeszcze jednej z możliwych do użycia anafor eucharystycznych. Dlatego po trzynastu latach od jej opublikowania i pierwszej celebracji przypomnimy ją, jej strukturę, wzajemne relacje do Uzgodnienia z Limy, główne tematy teologiczne, zwłaszcza epiklezę eucharystyczną, która spowodowała jedną z najbardziej płodnych dyskusji teologicznych w ramach Komisji „Wiara i Ustrój”

I. OGÓLNA PREZENTACJA

Liturgię z Limy (skrót: LL) *Święto Życia* celebrowano po raz pierwszy na zakończenie spotkania Konferencji Komisji „Wiara i Ustrój” 15 stycznia 1982 r. w „Oazie Apostołów” w Limie¹ Liturgii przewodniczył profesor Ro-

¹ A. D u l l e s. *Towards a Christian Consensus: the Lima Meeting*. „America” 1982 (z 20 I) s. 129; następne dwie celebracje Liturgii z Limy miały miejsce w Genewie 28 VII 1982 r. w kaplicy Centrum Ekumenicznego pod przewodnictwem Sekretarza Generalnego dra Filipa Pottera z okazji sesji Komitetu Naczelnego oraz podczas VI Zgromadzenia Ogólnego ŚRK w Vancouver. Zob. M. T h u r i a n. *Die Eucharistische Liturgie von Lima. Einführung*. W: M. T h u r i a n (Hrsg.). *Ökumenische Perspektiven von Taufe, Eucharistie und Amt*. Paderborn 1983 s. 213-214.

bert Wright, duchowny Amerykańskiego Kościoła Episkopalnego. Pełny udział w celebracji wzięły wszystkie strony podpisujące uzgodnienie o Eucharystii, z wyjątkiem Kościołów starokatolickiego, prawosławnego i rzymskokatolickiego² Kościoły, które powstrzymały się od pełnego uczestnictwa w liturgii, motywowały to tym, że tekst uzgodnienia i sama liturgia nie reprezentują dostatecznej bazy doktrynalnej, aby tworzyć pełną wspólnotę eucharystyczną³ Jednakże podczas drugiej oficjalnej celebracji Liturgii Limańskiej w Vancouver (31 VII 1983) w czasie trwania Zgromadzenia Ogólnego ŚRK przedstawiciel Kościoła katolickiego, przewodniczący watykańskiej delegacji, bp Werner Scheele, wniósł w uroczystej procesji księgę Pisma św., natomiast reprezentanci Kościoła prawosławnego odczytali w czasie liturgii wezwania do modlitwy powszechnej, co było wyrazem pragnienia jeszcze nie zrealizowanej jedności⁴

Na tym etapie teologicznej refleksji duże znaczenie ma określenie statusu Liturgii *Święto Życia* i jej odniesienia do samego dokumentu. Liturgia z Limy nie była pomyślana jako oficjalny tekst, nie uzurpowała sobie żadnego autorytetu. Miała być jedynie wykorzystana podczas kilku ważniejszych okazji ekumenicznych: spotkań, konferencji itp. Jednakże z okazjonalnego tekstu, na którego podstawie miano celebrować Eucharystię tylko przy okazji bardziej znaczących uroczystości o charakterze ekumenicznym, stała się, po jej opublikowaniu jako liturgia eucharystyczna *Święto Życia*, jednym z ważniejszych wydarzeń o wydźwięku ekumeniczno-historycznym⁵ Nie było intencją twórców zbudowanie liturgii panchrześcijańskiej, która zastąpiłaby wszystkie dotychczas stosowane w poszczególnych Kościołach celebracje eucharystyczne. Pomyślana była jako propozycja, impuls do odnowienia kościelnego porządku eucharystycznego, zwłaszcza w tych Wspólnotach, które w pierwszej fazie tworzenia Liturgii wypowiadały się o niej krytycznie, nie chcąc zrezygnować z dotychczasowego sposobu działania swojej Wspólnoty w tej materii⁶

Uzgodnienie w 28 numerze zawiera zapis: „Najlepszą drogą do jedności w celebracji Komunii eucharystycznej jest odnowa samej Eucharystii w różnych Kościołach w dziedzinie nauczania i liturgii” i dlatego „Kościoły winny przeba-

² R. G r i b b e n. *The „Lima Liturgy” – an Ecumenical Liturgical Text*. „One in Christ” 20:1984 nr 3 s. 249-256.

³ W K a s p e r. *Auf dem Weg zur Einheit. Erklärung zum Thema Lima-Liturgie*. „Gottesdienst” 19:1985 s. 89 nn.

⁴ H. J. S c h u l z. *Die „Lima-Liturgie” Ausdruck entscheidender Glaubensgemeinschaft*. „Gottesdienst” 18:1984 s. 1-3.

⁵ F. S c h u l z. *Die Rezeption der Lima-Liturgie. Eine unerwartete Entwicklung*. „Jahrbuch für Liturgik und Hymnologie” 31:1987/88 s. 1-31.

⁶ Tamże.

dać własne liturgie w świetle uzgodnienia na temat Eucharystii”⁷ Wobec takiego stwierdzenia udział w liturgii prawie wszystkich uczestników Konferencji był wyrażeniem pełnej gotowości do zaakceptowania litery i ducha uzgodnienia o Eucharystii. Był także akceptacją modelu budowania jedności: od wspólnoty Stołu, która jest osobowym spotkaniem z Chrystusem, do uzgodnień na płaszczyźnie doktrynalnej. Przez wspólną celebrację dano wyraz przekonaniu, że liturgia i sprawowanie jej „wyjaśnia orzeczenia deklaracji zbieżności” (M. Thurian) i jest równoczesnym skróceniem drogi do praktycznej recepcji tego tak doniosłego dokumentu⁸

Podkreślmy, że tekst Liturgii nie jest częścią składową podpisanego uzgodnienia i nigdy nią nie był⁹ Oznacza to, że nie jest dokumentem autoryzowanym przez Kościoły członkowskie ŚRK. Jest tekstem liturgicznym wypracowanym przez niektórych członków komisji redakcyjnej i idącym zupełnie na ich konto¹⁰ Ta półoficjalna inicjatywa spotkała się jednak z bardzo żywym odzewem wśród wszystkich uczestników Konferencji, była bowiem wyrazem ogólnie panującego przekonania, że teksty uzgadniane powinny być również wyrażone w formie liturgicznej. Przypomina się tutaj praktyka Kościoła pierwszych wieków, kiedy doksologiczność przyjętych formuł wiary była powszechnie uznawana. Niemożliwe było oddzielenie wyznawanej wiary od życia Kościoła¹¹

Komentatorzy Liturgii *Święto Życia* są zdania, że tekst, który został skonstruowany jakby na zamówienie, w krótkim czasie, przez grupę rzeczywistych

⁷ E. L. B r a n d. *Liturgische Konsequenzen aus „Taufe, Eucharistie und Amt“* – referat na posiedzeniu plenarnym Luteranckiej Liturgicznej Konferencji (29 IX 1983), mps zamieszczony w okólniku Konferencji (nr 379-83); H. M a y e r. *Das Lima-Dokument als Anstoß für unsere Abendmahlfeier*. „Zeitschrift für Gottesdienst und Predigt” 3:1985 s. 27-29; M. T a n n e r. *Europäischer Kontext und die Rezeption des Lima-Dokuments. Konferenz Europäischer Kirchen*. „Studienheft Genf” 17:1986 s. 162: „Die Liturgische Kommission der Kirche von England hat sich dazu verpflichtet, bei allen künftigen Überarbeitungen ihrer liturgischen Texte den Lima-Text als Hintergrundmaterial zu benutzen. Außerdem wird die Lima-Liturgie, obwohl sie nicht kirchenrechtlich zugelassen ist, bei vielen Gelegenheiten, besonders bei ökumenischen Versammlungen, gefeiert [...]”; O. T o m k i n s. *Ecumenical Worship. W: A New Dictionary of Liturgy and Worship*. London 1986 s. 222: „[...] the solid theological consensus on the doctrine of the eucharist (Lima) was given liturgical expression in a widely agreed text [...]”; F. B a k e r. *Love Feast*. Tamże s. 344: „no other session could equal the doxological ecstasy wich caught up the three thousand or more who celebrated the Holy Communion according to the new «Lima-Liturgie» [...]”

⁸ F. S c h u l z. *Die Rezeption* s. 1-31.

⁹ K a s p e r. *Auf dem Weg* s. 85-89.

¹⁰ W P a n n e n b e r g. *Lima – pro und contra*. „Kerygma und Dogma” 32:1986 s. 38.

¹¹ W H r y n i e w i c z. *Rola Tradycji w interpretacji teologicznej*. Lublin 1976 s. 38-48.

specjalistów: M. Thuriana, W. Lazaretha, G. Wainwrihta, H. G. Linka¹², nie jest i nie może być, jak przyznają to autorzy tekstu, w pełni uformowany teologicznie i doktrynalnie. Jego przeciwieństwem był tekst Uzgodnienia, którego treść dojrzewała w ogniu wielkich dyskusji i polemik przez pięćdziesiąt lat trwania prac Komisji „Wiara i Ustrój”. Z tego powodu „repcja liturgii powinna rosnać od dołu i przez to uwzględniać kontekst lokalnych tradycji i kultury [...]” *Święto Życia* może być jedynie przykładem liturgicznego modelu, który jednak nie mógłby znaleźć specjalnego zakotwiczenia w jednym konkretnym Kościele¹³. Istnieje do dziś ogólna zgoda komentatorów co do tego, że sformułowanie tekstu Liturgii jako egzemplifikacji uzgodnień było bardzo trafionym zabiegiem¹⁴.

II. STRUKTURA

Liturgia złożona jest z Wejścia (pieśń na wejście, pozdrowienie na podstawie 2 Kor 13, 13, wyznanie grzechów, absolucja, Kyrie, Gloria), liturgii słowa (kolekta, I czytanie, psalm responsoryjny, epistoła, Alleluja, Ewangelia, homilia (kazanie), milczenie (medytacja), nicejsko-konstantynopolitańskie wyznanie wiary, modlitwa wstawiennicza), liturgii eucharystycznej (przygotowanie darów,

¹² H. C h. S c h m i d t - L a u b e r. *Die „Lima-Liturgie” als Anfrage an unsere Praxis*. „Ökumenisches Forum” 8:1985 s. 221-236 – ten sam artykuł, ze zmienionym wstępem i zakończeniem i opatrzony innym tytułem, został opublikowany w: „Liturgisches Jahrbuch” 35:1985 s. 131-147 jako *Die Bedeutung der Lima-Liturgie für die ökumenische Bewegung*; B. B u r k i. *Questions posées à la pratique des Églises par le texte de Lima sur l’Eucharistie*. „La Maison-Dieu” 163:1985.

¹³ S c h m i d t - L a u b e r. *Die „Lima-Liturgie”* s. 221-236: „Liturgie muß von unten wachsen und daher der Kontext der regionalen Traditionen und Kultur beachten [...] Die Lima-Liturgie kann also nur ein Beispiel liturgischer Konsekration sein, noch dazu eines ohne Verankerung in einer konkreten Kirche”. Nie zgadza się z tym poglądem M. Thurian, uważając, że Liturgia z Limy miała swoją poprzedniczkę w liturgii sprawowanej w Taizé (we wspólnocie monastycznej Thuriana). Analiza obydwóch liturgii wskazuje na daleko idącą zbieżność i dlatego żadną miarą nie można powiedzieć, twierdzi Thurian, że Liturgia z Limy jest „Schreibtisch-Liturgie”. Zob. M. T h u r i a n. *Die eucharistische Liturgie von Lima. Vortrag auf der Tagung der Internationalen Arbeitsgemeinschaft der Liturgischen Kommissionen im Deutschen Sprachgebiet am 22.11.1983 in Würzburg*. „Liturgisches Jahrbuch” 34:1984 s. 21-31.

¹⁴ J. M o l t m a n n. *Auf dem Weg zur eucharistischen Gemeinschaft*. W: *Glauben – Wissen – Zukunft. Festakt und Symposium zum 400-Jahr-Jub. der Katholisch-Theologischen Fakultät der Karl-Franzens-Universität Graz 1985*. Graz 1987 s. 59-69: „[...] (die Lima-Texte) [...] sowie die ebenso wichtige und vielleicht noch wirksamere Lima-Liturgie” (s. 64), „Die Lima-Erklärung sind zudem verbunden mit der Lima-Liturgie. So stehen die theologischen Erklärungen in einem lebendigen Wechselspiel mit der Lebenspraxis und mit dem Gottesdienst” (s. 65).

dialog przed prefacją, prefacja, „Święty”, epikleza I¹⁵, ustanowienie, anamneza, epikleza II¹⁶, komemoracja, zakończenie, Modlitwa Pańska, znak pokoju, łamanie chleba, Agnus Dei), liturgii komunijnej (Komunia, modlitwa dziękczynna, pieśń kończąca, słowa rozesłania i błogosławieństwa)¹⁷ Liturgia z Limy bazuje na najnowszych studiach dotyczących modlitw eucharystycznych i anamnezy (memoriał, zikkaron)¹⁸ Znajdują się w niej fragmenty orientalnych Modlitw Eucharystycznych, które także znalazły się w nowych rzymskokatolickich Modlitwach Eucharystycznych¹⁹ Dostrzega się zbieżność Liturgii Limańskiej z odnowioną liturgią eucharystyczną Kościoła rzymskokatolickiego²⁰ Powodem takiej zbieżności była przyjęta metoda pracy, polegająca na szukaniu inspiracji w starożytnych tekstach liturgicznych. Dotyczy to zwłaszcza liturgii przygotowania darów i ukształtowaniu właściwej Modlitwy Eucharystycznej. Za szczególnie ekumeniczne zostały uznane i wykorzystane w Liturgii modlitwy na przygotowanie darów. Komentatorzy przyznają, że inspiracją dla włączenia ich były posoborowe teksty Modlitw Eucharystycznych Kościoła katolickiego.

¹⁵ M. S t a r o w i e j s k i. *Eucharystia pierwszych chrześcijan*. Kraków 1987. Modlitwa nad darami pojawiła się już u Hipolita w jego *Tradycji Apostolskiej* (ok. 215 r.) i była umiejscowiona po anamnezie. Zestaw epiklez, poczynawszy od liturgii pierwotnych do współczesnych, znajdujemy w książce autorstwa M. Thuriana pt. *O Eucharystii i modlitwie* (Kraków 1987 s. 83-95).

¹⁶ Tamże; H. P a p r o c k i (red.). *Wieczera mistyczna. Anafory eucharystyczne chrześcijańskiego Wschodu*. Warszawa 1988. Jest to wybór tekstów źródłowych dotyczących genezy kształtowania się anafory eucharystycznej, także epiklezy.

¹⁷ Jeśli chodzi o tekst, w pracy będzie używany przekład Liturgii J. S. Gajka i S. J. Kozy z IEKUL, zamieszczony w: W H r y n i e w i c z, S. J. K o z a (red.). *Chrzest, Eucharystia, posługiwanie duchowne. Dokument z Limy 1982. Tekst i komentarze*. Lublin 1989 s. 207-217. Przekładu dokonano na podstawie: *The Eucharist*. W: M. T h u r i a n (ed.). *Ecumenical Perspectives on Baptism, Eucharist and Ministry*. Geneva 1983 s. 236-246 oraz M. T h u r i a n (Hrsg.). *Die Eucharistische Liturgie*. W: t e n z e. *Ökumenische Perspektiven von Taufe, Eucharistie und Amt*. Paderborn 1983 s. 225-235.

¹⁸ Interesującą syntezę tej problematyki przedstawił J. Obranczka (*Die Struktur des Eucharistischen Hochgebetes aus der Sicht der gegenwärtigen Theologie der Eucharistie*. Tl. 1. Münster 1975).

¹⁹ M. G a r i j o G u e m b e. *Kommentar zur Lima Liturgie*. W: t e n z e, E. N e u g e b a u e r, I. R i e d e l - S p a n g e n b e r g e r (Hrsg.). *Die Eucharistie im Gespräch der Konfessionen. Ein Beitrag zur Rezeption des Dokuments „Taufe, Eucharistie und Amt“* (Lima 1982). Kevelaer 1986 s. 241-254.

²⁰ J. S t a l m a n n. *Lima-Liturgie – eine ökumenische Gottesdienstordnung und unsere Gottesdienstpraxis*. „Für den Gottesdienst” 22:1984 s. 3-13; O. N u s s b a u m. *Die eucharistische Liturgie von Lima*. „Pastoralblatt” (Aachen) 35:1983 s. 337-344; H.-J. S c h u l z. *Die „Lima-Liturgie”* s. 1-3.

Urzeczywistniają one doksologiczny, pierwotny typ modlitw eucharystycznych i zawierają elementy żydowskiej modlitwy przy stole²¹

Samą Modlitwę Eucharystyczną ułożono na wzór liturgii zachodnich. W jej konstrukcji zauważamy jednak wyraźne wpływy liturgii wschodnich: aleksandryjskiej, syryjskiej, bizantyjskiej i innych, co wskazuje, że również orientalne inspiracje i motywy były brane pod uwagę w budowie struktury i treści Liturgii²² Widzimy to we wprowadzeniu epiklezy konsekuracyjnej, nazwanej przez H.-J. Schulza pneumatologiczną prośbą o przemianę darów, i epiklezy komunijnej, w której Kościół przyzywa Ducha Świętego także na Mistyczne Ciało Chrystusa²³

III. EPIKLEZA W EUCHARYSTYCZNYM WYDARZENIU

Liturgia eucharystyczna z Limy oparta jest na dwóch fundamentach, określających charakter tego wydarzenia. Są nimi anamneza zbawczych czynów Jezusa Chrystusa i epikleza jako prośba o Ducha Świętego. Eucharystia jest przypomnieniem, uobecnieniem, zwiastowaniem pojednawczego działania Boga w całym misterium zbawienia: w inkarnacji, służbie, nauczaniu, cierpieniu, ofierze, zmartwychwstaniu, wniebowstąpieniu i zesłaniu Ducha Świętego. Jest również antycypacją ponownego przyjścia Chrystusa i Bożego Królestwa. Partycypacja i antycypacja w tajemnicach zbawczych urzeczywistnia się w dziękczynieniu i modlitwie wstawienniczej Kościoła oraz nieustającym orędownictwie Jezusa Chrystusa. Anamneza prowadzi do epiklezy, która jest równocześnie związana z prośbą wspólnoty wierzących, zanoszoną za wstawiennictwem wywyższonego Chrystusa, o zesłanie Ducha Świętego, aby uświęcił, odnowił Kościół, w całej prawdzie prowadził i żeby uzdalniał go do wypełnienia polecenia, jakie otrzymał do wykonania w świecie. I to właśnie Duch Święty uobecnia Chrystusa w Eucharystii i darowuje Go nam w chlebie i winie, odpowiednio do słów ustanowienia²⁴ Wprowadzenie epiklezy przywróciło trynitarną równowagę do

²¹ Tamże.

²² S c h m i d t L a u b e r. *Die „Lima-Liturgie”* s. 221-236; H.-J. S c h u l z. *Die „Lima Liturgie”* s. 1-3 – wymienia on szereg inspiracji wschodnich w ramach struktury Modlitwy Eucharystycznej typowo zachodniej: Kyrie, Modlitwa wstawiennicza (przyczynna), zakończenie Kolekty w wariacie LL użytym w Vancouver, pieśń między czytaniem z Vancouver: *Hagios ho Theos, Credo bez Filioque*, nie zmieniona prefacja jak w starożytnych anaforach, aklamacja rozpoczynająca akt ustanowienia, rozszerzona anamneza i II epikleza.

²³ H.-J. S c h u l z. *Die „Lima-Liturgie”* s. 1-3.

²⁴ *Bristol 1967. Studienergebnisse der Kommission für Glauben und Kirchenverfassung*. Beiheft

wydarzenia eucharystycznego, gdzie Osoby Trójcy Świętej postrzegane są równorzędnie, i wzmogło dynamikę eucharystycznej akcji, przesuując akcent z mechaniczyczno-filozoficznego ujmowania tego problemu na osobowe działanie Trójcy, gdzie Duch Święty otrzymał rolę uobecnienia dla wierzących Jezusa Chrystusa w Wieczery Pańskiej.

1. Epikleza I

W Liturgii umiejscowiono przyzywanie Ducha Świętego zgodnie ze starą tradycją aleksandryjską i starorzymską przed słowami ustanowienia²⁵ Zaakcentowanie tej epiklezy znalazło duże uznanie w kręgach teologicznych. W tradycji aleksandryjskiej²⁶ epikleza i modlitwa ustanowienia były literalnie powiązana z Sanctus:

Pełne są bowiem niebiosy i ziemia Twojej chwały. Napelnij i nas chwałą, która od Ciebie pochodzi, i zechciej zesać Ducha Twego Świętego na te dary i uczyni ten chleb Ciałem Pana i Zbawiciela naszego Jezusa Chrystusa, kielich zaś Krwią Nowego Przymierza tegoż Pana naszego, Boga i Zbawiciela Jezusa Chrystusa [...] [następują słowa ustanowienia]²⁷

Interesujące w Liturgii *Święto Życia* jest połączenie między słowami ustanowienia i epiklezą, będące syntezą działalności dwóch Osób Boskich: „Niech ten Duch Stworzyciel wypełni Słowa Twego umiłowanego Syna, który tej nocy [...]” (dalej następują słowa ustanowienia)²⁸ Widzimy tutaj patrystyczną koncepcję wzajemnej relacji między Jezusem Chrystusem a Duchem Świętym.

zur „Ökumenischen Rundschau” 7-8:1968 s. 104-107; dokumentacja w j. angielskim: *New Directions in Faith and Order. Bristol 1967. Reports—Minutes—Dokuments*. Geneva 1968.

²⁵ G a r i j o G u e m b e. *Kommentar* s. 241-245.; zob. T h u r i a n. *O Eucharystii i modlitwie* s. 83-85.

²⁶ Tamże s. 85; jako przykład anafory posługującej się podobnie jak LL epiklezą nad darami i przed słowami ustanowienia wymienia się fragment *Euchologionu* z Der Balyzeh (VI w.), świadectwo Liturgii św. Marka. Do tejże tradycji liturgicznej zaliczono również *Euchologion* Serapiona. Potwierdził korzystanie tych liturgii przy tworzeniu LL M. Thurian (*Ekumeniczna celebracja Eucharystii*. W: H r y n i e w i c z, K o z a (red.). *Chrzest, Eucharystia, posługiwanie duchowne* s. 200).

²⁷ Fragment Liturgii św. Marka z *Euchologionu* z Der Balyzeh: P a p r o c k i (red.). *Wieczera Mistyczna* s. 83; zob. *Markusliturgie [Griechische Liturgien]*. W: *Bibliothek der Kirchenväter*. Bd. 5. Kempten—München 1912 s. 179; A. H a n g g i, I. P a h l. *Prax Eucharistica*. Fribourg 1968 s. 112.

²⁸ LL 21.

W anaforach pierwotnych odnajdujemy wiele miejsc mówiących o dwóch Osobach Trójcy Świętej, które z inspiracji Boga Ojca, w odmienny sposób, budują tę samą rzeczywistość: Kościół. W przytoczonym fragmencie dostrzegamy odmiennosc ich działania, ale także konstatujemy, że zamierzony cel jest zawsze ten sam. Rodzi się wniosek natury ogólniejszej: eklezjologię, również tę eucharystyczną, należy wyprowadzać z chrystologii i pneumatologii. „Duch prawdziwie uobecnia nam ukrzyżowanego i zmartwychwstałego Chrystusa w Uczcie Eucharystycznej, spełniając obietnicę w słowach ustanowienia”²⁹

W pierwszej epiklezie pojawia się słowo „przemienić” (ang. *transfigure*), odnoszące się do działania Ducha Świętego, który uobecnia Chrystusa w Misterium Eucharystycznym, czyli „przemienia” chleb i wino w Krew i Ciało Chrystusa. Sformułowanie to wyjęte jest ze słownika ponadkonfesyjnego, którego tworzenie w teologii ekumenicznej jest konieczne. Zastosowanie nowego pojęcia na wyrażenie tej prawdy nie było próbą dyskredytacji pojęć konfesyjnych: katolickiego – *transsubstantiatio*, ewangelickiego – *consubstantiatio*, czy też prawosławnego – *metabole*. Użycie tego pojęcia, odmiennego od dotychczas stosowanych, jednak o rodowodzie biblijnym (Mt 17, 2), wskazuje na chęć przesunięcia akcentu z mechaniczyczno-filozoficznego opisu wydarzenia eucharystycznego na bardziej personalistyczny, wskazujący na Osobę Ducha Świętego, która w kenotycznym działaniu uobecnia Tego, który zbawił świat, w celu oddania chwały Ojcu, który jest początkiem i spełnieniem eucharystycznej Komunii³⁰ Podkreślenie osobowego działania w Eucharystii powoduje, że rozumienie sakramentalnej rzeczywistości jest szersze. Inaczej zaczyna się jawić udział wspólnoty wierzących w tym wydarzeniu. Bóg Ojciec przez swojego Syna, mocą Ducha Świętego pozostaje w nieustannym dialogu ze swoim Kościołem. Właśnie epikleza podkreśla taki charakter sakramentu, jak również zależność Kościoła od działającego Trójjedynego Boga, do którego również należy podjęcie inicjatywy dialogu³¹ Pierwsza epikleza prezentuje, jak na przestrzeni dziejów zbawienia Duch Święty uobecniał Boży zamysł wobec osób wybranych do spełnienia szczególnego, zbawczego zadania. Działanie to osiąga

²⁹ BEM/E 14.

³⁰ Tamże. LL używa pojęcia *transfigure* (Mt 17,2) co w owym czasie było wyjściem naprzeciw jeszcze nie zakończonej teologicznej dyskusji w Kościele katolickim na ten temat. Por. P a w e ł VI. Encyklika *Mysterium fidei* z 3 IX 1965; P. S c h o o n e n b e r g. *Zu „transfigure”* „Concilium” 3:1967 s. 305 nn.; J. J. v o n A l l m e n. *Ökumene im Herrenmahl*. Kassel 1968 s. 129: „das, was hier geschieht, wird verklärt und gewandelt (*transfiguratio, metamorphosis*) durch das Wirken des Heiligen Geistes”

³¹ BEM/E14 (Komentarz).

swój szczyt w Chrystusie. Dlatego mówiąc o przyjściu Ducha Świętego na dary chleba i wina, myślimy o zbawiającym Chrystusie, który pod postacią pokarmu pozostaje wśród nas. Podobną logiką myślenia posługiwały się już starożytne liturgie, np. św. Jakuba z IV w. (epikleza występuje tam po anamnezie)³² Obecnie zauważamy, że lokalne Kościoły powracają do takiego rozumienia Eucharystii i dają temu praktyczny wyraz, układając nowe Modlitwy Eucharystyczne (przykładowo liturgia eucharystyczna Kościoła luterańskiego we Francji – wariant VII, opublikowany w 1977 r.).

2. Epikleza II

W liturgiach tradycji antiocheńskiej prośba o zesłanie Ducha Świętego stoi na końcu Modlitwy Eucharystycznej po anamnezie³³ Prawzór takiej epiklezy można znaleźć już w *Tradycji Apostolskiej* św. Hipolita:

Prosimy, żebyś zesał swojego Ducha Świętego na ofiarę świętego Kościoła. W jedno gromadząc, daj wszystkim, którzy przyjmują święte tajemnice dla napełnienia się Duchem Świętym, dla utwierdzenia wiary w prawdzie, abyśmy Cię chwalili i wystawiali przez Syna Twego Jezusa Chrystusa, przez którego Tobie chwała i cześć Ojcu, Synowi z Duchem Świętym w świętym Kościele Twoim, teraz i na wieki wieków. Amen³⁴

W Liturgii z Limy druga epikleza pozostaje w formie nierozwiniętej, nie posiada charakteru konsekracyjnego. Dla H. K. Schmidt-Laubera pierwsze przyzywanie Ducha Świętego nad darami i drugie na wspólnotę tworzą, na wzór epiklez starożytnych, jedność, która ukazuje ścisły związek między uobecnie-

³² G a r i j o G u e m b e. *Komentarz* s. 241-254 (248). Fragment epiklezy św. Jakuba o wydzwieku historiozbowczym w tłumaczeniu H. Paprockiego: „[...] ześlij na nas i na te leżące tutaj święte dary Ducha Twego Najświętszego, Pana i Ożywiciela, który zasiada na tronie razem z Tobą, Bogiem i Ojcem, i Jednorodzonym Twoim Synem, współkrólującego, współlistotnego i współwiecznego, który mówił przez Prawo i przez proroków i w Nowym Twoim Przymierzu, który zstał pod postacią gołębicy na Pana naszego Jezusa Chrystusa w rzece Jordan i pozostał na Nim, który zstał na Twych świętych Apostołów pod postacią języków ognia w Wieczerniku świętego i sławnego Syjonu w dniu świętej Pięćdziesiąticy” (*Wieczera Mistyczna* s. 142).

³³ Anafory św. Bazylego i św. Jana Chryzostoma z IV w. są przyładem liturgii typu antiocheńskiego. Zob. T h u r i a n. *O Eucharystii i modlitwie*: (po anamnezie) „Składamy Tobie tę duchową i bezkrwawą ofiarę, i błagamy, i modlimy się, i prosimy, abyś zesał na nas i na leżące tutaj dary Ducha Twego Świętego. I uczyn przeto chleb ten czcigodnym Ciałem Chrystusa Twego” (Epikleza z anafory św. Jana).

³⁴ T h u r i a n. *O Eucharystii i modlitwie* s. 84 (tłum. Seminarium Patrologiczne ATK).

niem się Chrystusa i stawania się Jego Mistycznego Ciała³⁵ Nie zostaje wyjaśniony do końca status i ewentualne skutki uznania drugiej epiklezy jako konsekracyjnej. Jest to problem do tej pory nie rozwiązany.

Druga epikleza jest zwierciadłem, w którym odbijają się dwa główne tematy teologiczne: Duch Święty, uobecniając zbawcze Misterium Chrystusa w Eucharystii, buduje wspólnotę ludu zgromadzonego wokół Chrystusa (*communio*), sprawia jej jedność duchową i w ten sposób umożliwia antycypację nadchodzącego Królestwa Niebieskiego (*eschaton*).

IV LITURGIA A UZGODNIENIE Z LIMY

Na skutek badań nad starożytnymi liturgiami zdecydowano, że Wieczera Pańska sprawowana w Limie będzie składała się z takich samych elementów jak starożytne liturgie. Zmieniono nieco ich układ, jednak została zachowana istotna treść każdego elementu. Uzgodnienie zbieżności w numerze 27 wspomina, że elementy anafory mogą być dowolnie zmodyfikowane, jednak bez naruszenia sensu celebrowanego Misterium. Według autorów dokumentu o Eucharystii takie ułożenie elementów daje jasny i przejrzysty komentarz do zbawczych, uobecnianych wydarzeń³⁶

Liturgia jest wyrazem teologicznej intuicji zawartej w dokumencie. Droga do powstania ekumenicznego modelu eucharystycznej anafory rozpoczęła się już w Lozannie (1927), jednak początki praktycznego formowania jej konstytutywnych części odnotowujemy dopiero w Montrealu (1963). Od Montrealu przez Bristol do dokumentu z Akry (w numerze 28) większość elementów składowych została już nazwana: wyznanie grzechów, odpuszczenie grzechów, wyznanie wiary, pieśń dziękczynna i pochwalna, ofiarowanie się wierzących Bogu, określenie roli wspólnoty wierzących, czytanie i zwiastowanie słowa, modlitwa powszechna, użycie chleba i wina, dziękczynienie za stworzenie i zbawienie, prośba o Ducha Świętego, słowa ustanowienia, Modlitwa Pańska, łamanie chle-

³⁵ S c h m i d t L a u b e r. *Die „Lima-Liturgie”* s. 221-236; T h u r i a n. *Ekumeniczna celebrowanie* s. 201-202.

³⁶ Wprowadzenie do LL powiada: „The following liturgy reflects the convergences summarized in the texts on Baptism, Euchrist and Ministry” Dla Kościołów reformacyjnych struktura i treść będą nowym określeniem Eucharystii – por. M. L u t h e r. *Formula Missae 1523*: „Eucharistia, mensa Domini, coena Domini, memoria Domini, Communio «vel quocumque nomine pio placet»” (WA 12 s. 208, 211); J. K a l w i n. *Institutio* IV, 18: „Vocamus autem vel Coenam Domini vel Eucharistiam”

ba i jego rozdzielanie, wyznanie wiary³⁷ Zostały wprowadzone do tekstu z Limy, a potem do Liturgii, wraz z innymi: przygotowanie chleba i wina, znak pojednania, rozesłanie i błogosławieństwo³⁸ W takim ukształtowaniu Liturgii z Limy dostrzegamy bardzo wielkie podobieństwo do struktury Mszy św. w Kościele katolickim³⁹ Interesujące w tej zbieżności form jest to, że wszystkie wspomniane elementy, które znalazły się w Liturgii *Święto Życia*, zostały umieszczone tam nie na skutek nacisku jakiejś grupy konfesyjnej, ale w wyniku najnowocześniejszych, gruntownych badań źródłowych nad liturgiami starożytnymi, jak również liturgiami Kościołów członkowskich⁴⁰ Podobny sposób pracy przyjęto przy układaniu tekstu Uzgodnienia. Charakterystyczne dla dokumentu i Liturgii⁴¹, są dwa specjalne liturgiczne akty, podkreślające moment działania Boga w Wieczery Pańskiej: przygotowanie darów, jak również łamanie chleba. Wskazują one na formułę czterokrotnej akcji (*four-action shape*)⁴², pochodzącą z liturgicznej tradycji Kościoła anglikańskiego⁴³ Według niej należą do Eucharystii cztery akty, które zostały wyprowadzone ze słów ustanowienia: Przyjmowanie (*Taking*), Dziękczynienie (*Thanksgiving*), Łamanie (*Breaking*), Uczestnictwo (*Sharpening*)⁴⁴ Przez wprowadzenie do Liturgii dwóch dodatkowych elementów: przyjmowania (chodzi tu o przygotowanie darów) i łamania chleba, pełniej, zdaniem komentatorów, wyrażono tajemnicę eucharystycznego wydarzenia, niż to miało miejsce w liturgiach zwłaszcza tradycji protestanckiej, gdzie czynnik ludzki, współtworzący liturgię, ale nie decydujący

³⁷ Por. P. C. R o d g e r, L. V i s c h e r (ed.). *The Fourth World Conference on Faith and Order. Montreal 1963*. London 1964 s. 117; *Bristol 1967* s. 104-107; *Akra 28*.

³⁸ BEM/E 27; G. G a ß m a n n. *Taufe – Eucharistie – Amt. Überblick über einen ökumenischen Studienprozess*. „Ökumenische Rundschau” 24:1975 s. 187-205.

³⁹ Bardzo podobną strukturę liturgii eucharystycznej (liturgia Wstępu, Słowa, Eucharystyczna, Zakończenia) dostrzegamy w Kościele Południowoindyjskim (BCW), Szwedzkim Kościele Luteranckim (SKG), Kościele anglikańskim (ASB) – w nawiasach podane są w skrócie nazwy ksiąg liturgicznych tych Kościołów.

⁴⁰ Ukazał te prace szczegółowo G. Wainwright (*The Study of Liturgy*. London 1978 s. 280-288); zob. W. J. G r i s b o o k e. *Anaphora*. W: *Dictionary of Liturgy and Worship*. London 1972 s. 10-17

⁴¹ BEM/E 27; LL 17 i 29.

⁴² G. D i x. *The Shape of the Liturgy*. London 1964 s. 48 n., 78 nn.; G r i b b e n. *The „Lima Liturgy”* s. 249-256: „The «shape» of eucharistic liturgy is that which Dom Gregory Dix so successfully pressed on English readers (and others): Offertory (Setting the Table), Eucharistic Prayer, Breaking of the Bread, and Communion, echoing the chief actions of the Last Supper”

⁴³ Zob. *Worship Supplement*. St. Louis–London 1969 s. 60 (również luteranie w USA); *The Sunday Service*. London 1968 (angielscy metodyści).

⁴⁴ Tamże. G. Dix indentyfikuje *Taking* z ofiarowaniem, przygotowaniem darów.

o jej istocie, był ze względów historycznych zapoznany. Tekst Uzgodnienia (27) postuluje większe uczestnictwo, współdziałanie wspólnoty w budowaniu akcji liturgicznej⁴⁵ Realizację tego imperatywu odnajdujemy w ukształtowaniu samej Liturgii: w pieśni na wejście, aklamacjach (*Amen, Kyrie, Benedictus Deus, Maranatha, Veni Sancte, Mortem tuam*), odpowiedziach (pozdrowieniach, dialogu, prefacji, znaku pokoju), częściach stałych (*Gloria, Credo, Sanctus, Pater noster, Agnus Dei*)⁴⁶ Po analizie wzajemnych odniesień obu tekstów – Uzgodnienia i Liturgii można stwierdzić, że są one, mimo różnego ich charakteru, oficjalności, dwoma uzupełniającymi się sposobami wyrażania tej samej prawdy: w formule doktrynalnej i liturgicznej.

*

Nieodzowne wydaje się przypomnienie Liturgii z Limy, gdyż należy ona bez żadnej wątpliwości do czynników tworzących tradycję liturgiczno-teologiczną ruchu ekumenicznego. Tekst Liturgii stał się praktycznym komentarzem do Uzgodnienia. Obserwując zgodność wśród Kościołów członkowskich Światowej Rady Kościołów co do tak przyjętej drogi postępowania w budowaniu jedności i tak wielką akceptację Liturgii, można zaryzykować stwierdzenie, że w Limie osiągnięto w wysokim stopniu zgodność wiary co do Eucharystii.

Zgodnie z liturgiczną praktyką Kościołów pierwotnych epikleza otrzymała na powrót swoje miejsce w Eucharystii, ubogacając i podkreślając treściową pełnię tego wydarzenia, jego rzeczywiście epikletyczny charakter. Przez wszystkie strony ekumenicznego dialogu na temat Eucharystii został zaakceptowany sposób formowania tekstu Liturgii *Święto Życia*, polegający na powrocie do źródeł liturgicznych starożytności. O wiele trudniej było z zaakceptowaniem i w następstwie – recepcją teologicznych imperatywów takiego postępowania. Epikleza eucharystyczna umieszczona w omawianej Liturgii wywołała w późniejszym czasie ostrą dyskusję wśród komentatorów protestanckich, którzy już nie stawiali problemu, czy epikleza powinna się znaleźć w liturgii, a tylko czy powinno być przyzywanie Ducha Świętego na dary, czy też na zgromadzoną wspólnotę. Dyskusja taka była dowodem teologicznej recepcji prawdy o epiklezie w liturgii i o otwartym pytaniu dla teologów o rolę Ducha Świętego w Eucharystii.

⁴⁵ F. S c h u l z. *Die „Lima-Liturgie”* s. 22.

⁴⁶ LL.

Liturgia z Limy nie znalazła zbyt dużego zainteresowania ze strony katolickiej. Jej przyjęcie po opublikowaniu było życzliwe, jednak po stwierdzeniu, że nie reprezentuje dostatecznej bazy doktrynalnej, aby można było ją celebrować wspólnie na spotkaniach przedstawicieli różnych Kościołów, została odstawiona do katolickiego lamusa liturgicznego. Zaznaczmy, że powodem odstawienia nie była treść (duch i litera), ale to, że inne Kościoły nie reprezentują w nauce o Eucharystii tożsamej z naszą bazy doktrynalnej. Jeżeli przyjąć założenie autorów tego tekstu, że każdy Kościół może i powinien propozycję anafory wypełnić swoją treścią doktrynalną i że powstanie tekstu nie było irenicznym konsensem, ale rzeczowym i solidnie wykonanym powrotem do starych liturgii, wtedy trzeba zapytać, czy nie byłaby możliwa recepcja tego tekstu przez Kościół katolicki, jako anafory własnej, zgodnej doktrynalnie z nauczaniem Kościoła w tym względzie. Byłby to dużej rangi gest ekumeniczny i być może pokazanie nowego podejścia do spraw ekumenizmu, który wydaje się przeżywać kryzys, spowodowany w dużej mierze wiarą w intelektualizm ekumeniczny, polegający na absolutnym zaufaniu w moc sprawczą uzgodnień doktrynalnych, zawieranych przy stole teologicznym, a nie rozumianym jako proces eklezjalnego przenikania wartości, gdzie praca teologów jest ważna, ale nie najważniejsza.

DIE EUCHARISTISCHE LITURGIE *FEST DES LEBENS* VON LIMA UNTER BESONDERER BERÜCKSICHTIGUNG DER EPIKLESE

Z u s a m m e n f a s s u n g

Die eucharistische Liturgie *Fest des Lebens* stellt eine praktische Krönung der langjährigen theoretischen Arbeit über die theologischen Probleme der Taufe, Eucharistie und des kirchlichen Amtes aus ökumenischer Sicht dar, die man als Lima-Dokument bezeichnet.

Der Artikel – „Die eucharistische Liturgie *Fest des Lebens* von Lima unter besonderer Berücksichtigung der Epiklese” – gehört zu einem Themenkreis, mit dem sich der Verfasser schon seit einigen Jahren befaßt. Dieses Thema von theologischer und ökumenischer Relevanz ist zu einem der Hauptprobleme seiner Dissertation geworden, die er bei Prof. S. C. Napiórkowski OFMConv vorbereitet und langsam zu Ende bringt.

Der Verfasser stellt in seinem Artikel zu erst „die allgemeine Präsentation” der eucharistischen Liturgie *Fest des Lebens* von Lima dar (I). Dann befaßt er sich direkt mit der Struktur dieser

Liturgie (II) und seiner Bedeutung für das eigentliche eucharistische Ereignis (III). Zum Schluß dieser Abhandlung versucht der polnische Verfasser, die christliche eucharistische Liturgie-Praxis von heute in einem Zusammenhang mit dem Lima-Dokument darzustellen (IV).

Die eucharistische Liturgie *Fest des Lebens* gehört einfach, so meint der Verfasser, zu den kreativen Ideen, die – aus der alten liturgischen Tradition schöpfend – die heutige ökumenische Bewegung wesentlich bereichern können. Die Liturgie *Fest des Lebens* wird zu einem praktischen Kommentar zu den theoretischen Konsensus-Texten von Lima. Schade, daß die eucharistische Liturgie von Lima bis jetzt kein hoffungsvolles Interesse in der römisch-katholischen Kirche gefunden hat – das ist eine bittere Schlußfeststellung des Verfassers.

Zusammengefaßt von Stanisław Józef Koza